

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

4-2018
август

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

А.ЗИЯЕВ

Турли тизимли тилларда “интенсификация” концептуал семантикасининг морфологик сатҳда ифодаланиши 72

Х.ЖАББОРОВ, Э.ЖАББОРОВ

Қарши топонимлари тадқиқотчиси..... 76

Н.АЛИБОЕВА

Инглиз тилида тасвирий маънонинг ифодаланиши 80

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ**Ф.РАШИДОВА, Ш.ИГАМБЕРДИЕВА**

Талабалар томонидан 1-даражали чет тилларни ўзлаштиришнинг замонавий муаммоларини таҳлил қилиш..... 84

А.НУРМУҲАМЕДЖАНОВ

Таълимда замонавий технологик ёндашув омиллари..... 88

Н.БАЙДУЛЛАЕВА, И.ДОМУЛАДЖАНОВ, Ш.ДОМУЛАДЖАНОВА, С.ИСРОИЛЖОНОВ

Лицей, коллеж талабалари, мактаб ўқувчиларининг ақлий меҳнатга резистентлигига экологик шароитларнинг таъсирини ўрганиш..... 92

Э.МИРЗАЖОНОВА, А.ҲОМИДОВ

Нутқида камчилиги бўлган мактабгача ёшдаги болаларга психологик-коррекцион усулларнинг мослиги ва самарадорлиги муаммолари 96

ИЛМИЙ АХБОРОТ**И.НЕЪМАТОВ, С.КУКИЕВА**

Боғлиқмас тасодифий сондаги тасодифий миқдорлар йиғиндисининг максимумини баҳолаш ҳақида 100

А.ЮСУПОВА, С. УКТАМОВ

Натурал сонларни кўпайтиришнинг бир усули ҳақида 102

Р.УМУРЗАКОВ

Носир Фозиловнинг “Саратон” қиссасида ўсмирнинг руҳий олами ва ижтимоий муҳит 104

М.САИДАКБАРОВА

Алишер Навоий ижодида тарихий ҳақиқат ва бадиий тўқима 106

Ф.ОРИПЖОНОВА

Фарида Афрўз лирикаси 109

Д.ХОДЖИМЕТОВА

Адабиётни ўқитиш жараёнида инновацион технологиялардан фойдаланиш..... 111

Л.СИНДОРОВ

“Ҳибатул-ҳақойиқ”даги айрим ўзлашмалар хусусида 113

У.УМУРЗАКОВА

Лингвокультурология ва прагмалингвистиканинг алоқадорлигига доир..... 116

Т.ЭГАМБЕРДИЕВА, Н.ИСРОИЛОВ

Оиладаги маънавий муҳитни яратишда ота-она ибрати – жамият тараққиёти омили..... 118

М.БАҲРОМОВА

Маданиятнинг эстетик потенциали ва унинг ўзига хослиги 121

Ш.Б.ХОЛИҚУЛОВА

Қоровулбозор нефтни қайта ишлаш заводи қурилиши тарихи..... 124

АДАБИЙ ТАҚВИМ

Фарғона давлат университети (собик олий педагогика институти)нинг иккинчи директори Босит Қориев 127

ҚОРОВУЛБОЗОР НЕФТНИ ҚАЙТА ИШЛАШ ЗАВОДИ ҚУРИЛИШИ ТАРИХИ

Ш.Б.Холиқулова

Аннотация

Мақолада муаллиф мустақиллигимизнинг дастлабки йилларида республикамизнинг иқтисодий аҳволидаги тангликни ёритган. Шундай кескин бир даврда республиканинг энергияга эҳтиёжи катта бўлди. Қоровулбозор нефтни қайта ишлаш заводининг қурилиши ва хорижий инвесторларнинг қизиқиши Ўзбекистоннинг нефть мустақиллигини таъминлашда бурилиш бўлганлиги очиб берилган. Ушбу заводни сифатли ва тўла қувват билан илаши учун Вазирлар маҳкамаси қатор қарорларни қабул қилганлиги келтириб ўтилган.

Аннотация

В данной статье, освещены вопросы тяжелого экономического положения республики периода независимости за прошедшие годы. За эти прошедшие годы стала энергетическая проблема. В статье раскрыты причины строительства нефтеперерабатывающий завода Караулбазар, повышение интереса зарубежных инвесторы и поворотного этапа Узбекистана к переработки и обеспечению нефти. Приведены ряд постановлений Кабинета Министров по обеспечению качественной работа на заводе.

Annotation

In this article author revealed the hart pace of our economy in the previous years of our independence. At that intense time, the exigency of energy in was republic increased. Also indicated the interesting of foreigner investors towards current plant promotes the oil independence of Uzbekistan. Besides that shown the decisions of The Supreme Court on working with totally quality and power.

Таянч сўз ва иборалар: Дотация, энергия эҳтиёжи, Қоровулбозор нефтни қайта ишлаш заводи, Франциянинг «ТЕКНИП» компанияси, Туркиянинг «Гамма» компанияси, Голландиянинг «Компримо» компанияси, кадрлар тайёрлаш, ишчиларнинг яшаши.

Ключевые слова и выражения: Дотация, энергетическая обеспечений, нефтеперерабатывающий завод Караулбазар, Турецкая компания «Гамма», Голландская компания «Компримо», подготовка кадров.

Keywords and expressions: dotation, energy exigency, Karavulbazar oil recycling plant, "Teknip" company of France, "Gamma" company of Turkey, "Komprimo" company of Holland, preparing cadres, living of employees.

Ушбу мавзунинг ёритишдан аввал мустақиллигимизнинг дастлабки даврларида республикамизнинг ҳақиқий иқтисодий аҳволи хусусида тўхталиб ўтмоқчимиз. Мустақиллик арафасида "Бухоро ҳақиқати" газетасидаги "Ҳиндистонга меҳр билан Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг "Таймс оф-Индия" рўзномаси учун мухбирнинг саволларига жавоблари" номли мақолада Республика иқтисодиётини яққол очиб берадиган жиҳатларни кузатишимиз мумкин. Хусусан, Республика иқтисодий жиҳатдан оғир аҳволга тушиб қолгани, совет ҳокимияти йилларида Республика иқтисодиёти тўла-тўқис мукамал ривожланмасдан, асосан хомашё етказиб берадиган ўлкаси айланиб, Республика иқтисодиётини шакллантиришнинг стратегиясини ишлаб чиқиш ва уни амалда қўллаш долзарб масалалардан бири эди. Дарҳақиқат Мамлакат пахта, мева сабзавот етиштирирадиган, қоракўл ипак берадиган хомашё ресурслари базасига айланган эди. Ижтимоий ёрдамчи тармоқлар етарли даражада ривожланмаганлиги сабабли соғлиқни сақлаш, маданият, халқ таълими иншоотлари аҳвол жуда ёмон эди [1.2].

Республика дотация эвазига яшаб турган бир тарихий вақтда халқимиз ўз мустақиллигини қўлга киритди. Иқтисодиётни ривожлантириш учун, аввало, саноат ишлаб чиқариш ҳажмини кескин кўпайтириш зарур эди. Бундай корхоналарни

ишлаши учун энергия - ёқилғи ишлаб чиқариш лозим эди. Бу ўз навбатида "қора олтин"га эҳтиёжни вужудга келтирар эди. Республикага бир йилда ташиб келтириладиган 8 миллион тонна нефтнинг 6 миллион тоннаси Россия Федерацияси ҳиссасига тўғри келар эди.

Мамлакат ҳудудидаги хусусан, Бухорода газ қатламлари борлигини аниқлаиб Газлидаги Молохолда, Қоровулбозор массивида нефть ва газ конларининг истиқболи учун эътибор қаратилди. Учқирнинг Гургуртли, Қуйимазор ва Ромитан атрофларида ҳам нефть қатлами борлиги аниқланди. Нефть ва газ оқими бўлган ана шу жойларга махсус белгилар қўйилди. Бироқ, ушбу нефть ва газ ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш учун йирик инвестициялар керак эди. "Ўзгеологбанк"нинг маблағлари ва ускуналари эса етарли эмас эди. Ускуналарсиз энг катта чуқурликларда қидирув ишларини олиб бориб бўлмас эди [2.2]. Шунингдек, бу каби муаммолар Ўзбекистон Республикасининг саноат тармоқлари ривожига тўсқинлик қилар эди. Саноатда ишлаб чиқариш инвестициялар ва энергия қўламига боғлиқ эди.

Ана шундай шароитда Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислам Каримов ташаббуси билан Бухоро вилоятининг Қоровулбозор туманида Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи барпо этилиши ўз даври учун тарихий воқеа бўлди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 3 августдаги 389-қарорига асосан ўша

йили заводни қуриш ишлари бошланди [3.4].

Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи барпо этилиши чет эллик инвесторлар учун ҳам жуда шов-шовли ҳодиса бўлди. Хатто, Францияда чиқадиган “ВСД” ҳафталик журналининг 1993 йил 21 апрел сонида “Ўзбек нефтидан бизнинг моторларимизгача” номли мақолада Ўзбекистон иқтисодийётига сармоя сарфлаб ҳамкорлик қилувчилар сони кундан-кунга ортиб бораётгани (Франциянинг ЭЛФ-Акетин компанияси каби) хусусида ёзилган.

Тез фурсатда ЭЛФ-Акетин компанияси билан Ўзбекистон Республикаси ўртасида нефть қазиб олиш, шакар ва фармацевтика заводлари ҳамда ҳашаматли меҳмонхоналар қуриш соҳасида ўзара ҳамкорлик тўғрисида шартномалар имзоланди.

Адвокат, ишбилармон ва миллиардер, АҚШнинг Москвадаги элчиси Роберт Страус ЭЛФ-Акетин компанияси билан Ўзбекистон Республикасининг битим имзолашининг шохиди бўлган, бу битимга Ўзбекистон ҳукумати номидан Биринчи Президент Ислоҳ Каримов имзо чеккан эди. Битимга мувофиқ француз компанияси шу минтақадаги катта нефть конларини ишлатиш мажбуриятини олди. Бу ерда, Орол денгизининг шарқида, Қозоғистон, Туркменистон ва Ўзбекистон чегаралари туташган жойда беҳисоб нефть захиралари мавжуд.

МДХ ҳудудида Ўрта Шарқдагидан ҳам кўп нефть бор бўлиб, нефть қазиб чиқарувчи мамлакатлар яқин йиллар ичида Араб амирликларининг тараққиёт даражасига етиб олиши мумкин [4.2].

Қоровулбозор нефтни қайта ишлаш заводини ишга туширилиши учун Франция давлати балки Германия ва Туркиянинг ҳам етакчи компаниялари сармоялари жалб этилди. Тез фурсатларда Ўзбекистон ўзининг кучли дипломатияси ва ишончли сармоялари билан халқаро майдонда танила бошлаган.

Нефтни қайта ишлаш заводи қурилишига республикада 15 та йирик ташкилот бош пудратчи қилиб тайинланди. Аммо бу йирик корхонани барпо этишда 35 фоиз ишнинг салмоғи пудратчи ташкилот - “Бухоро нефт завод қурилиш” ҳиссадорлик жамияти зиммасига тушди. Жамият бинокорлари газ конденсати, бутан, А-76 ва АИ-93 бензинлари, авиокеросин, оқартирилган нефть хомашёси парклари, суюлтирилган газни цистерналарга қуйиш темир йўл эстакадаси, насос станциялари каби 62 та йирик объект қурилишини ниҳоясига етказдилар. Ҳиссадолик жамияти бошқаруви раиси Равил Халиуллин Қоровулбозор қурувчиларининг самарали меҳнатини кўп марта оммавий ахборот воситаларидаги чиқишларида эътироф этган [5.1]. Дарҳақиқат, Қоровулбозор Бухоро вилояти марказидан 40-50 километр узоқликда бўлса ҳам иқлими бошқа туманлардан фарқ қилади. Қоровулбозор ҳудудида ҳарорат ёзда бошқа жойларга нисбатан камида ўн даража юқорироқ бўлади. Бунга тез-тез кўзғалиб

турадиган чўл чанг тўзонини ҳам қўшсақ завод қандай оғир шароитда қурилганлиги кўз ўнгимизда намоён бўлади.

Қоровулбозор қурилишига нафақат бухоролик балки Қашқадарё, Самарқанд, Жиззах, Навоий, Тошкент, Хоразм, Сурхондарё вилоятларидан ҳам пудратчи ташкилотлар келди. Завод қурилишида дастлаб 6 мингдан зиёд бунёдкор 900 га яқин машина механизмлар уч сменада ишлади. Темир йўлчилар муддатидан олдин завод ҳудудига темир йўл олиб келди. 1995 йил 10 майда Бухоро заводи илк маҳсулотларини бера бошлади. Нефт конденсатларини эшелонларга юклаб Фарғона нефтни қайта ишлаш заводига юборилди [6.2].

Йилига 5 миллион тонна нефтни қайта ишлаш имкониятига эга бўлган бу йирик корхонани қурилишида биринчи ўринда ишчиларнинг яшаш шароитига эътибор қаратилди. Дастлабки кунларда ўнлаб вагончалар келтирилиб, иш вахта усулида ташкил этилди. “Амубухороканалқурилиш” бирлашмаси қурувчилари олдида 96 ўринли ётоқхона биноларини тезроқ битириш вазифа қилиб юклатилди. Ётоқхона қисқа муддатларда қурилди. У замонавий талабларга мос бўлиб, унда табиий газ, сув, доимий электр канализация ва иссиқлик мавжуд. Хуллас 400 (1991йил шарнома нархи ҳисобида) миллион сўмдан ортиқ маблағ ҳисобига қад кўтарган бу бинода яшаш ва дам олиш учун барча шароитлар мавжуд бўлди [7.2]. Заводнинг асосий майдони 205 гектарни ташкил этди. Қисқа муддат ичида завод қурилиши майдонида газ, электр тармоқлари, темир йўл шахобчалари тортилди. Икки ярим ой мобайнида 400 ўринли замонавий ошхона қурилиб, фойдаланишга топширилди. Шу билан бирга икки сабзавот омбори, қозонхона вақтинчалик ёқилғи қуриш станцияси ва бошқа қатор объектлар қурилди. Ётоқхоналарни ва турар жойларни дастлабки ўринлари қурувчилар ва ишчиларга топширилди [8.2]. Шунингдек, заводнинг кадрлар масаласига ҳам жиддий эътибор берилди. Даврий матбуот саҳифаларида бу масала кенг ёритиб борилди.

Заводнинг ишга тушишига яқин кунлар қолди. Завод бош муҳандиси Рустам Абдикаримовнинг таъкидлашича, завод Франциянинг “Текнип” фирмаси технологияси асосида ишлайди ва заводда ишлайдиган ҳар-бир ишчи ана шу технологияни чуқур ўзлаштириши керак эди. Бу технология мураккаб эмас аммо, уни ўрганмай туриб заводда ишлаб бўлмасди. Ишчилар нефть ва газни қайта ишлаш технологияси, компрессор ва насослардан, назорат ўлчов асбобларидан ҳамда автоматикадан фойдаланиш ва уларга хизмат кўрсатишдан хабардор бўлиши керак эди. Француз фирмасининг “Индекс” бўлими ва Туркиянинг “Гамма” фирмаси ходимлари ишчиларни ишга олиш жараёнида бевосита иштирок этиб, 1995йилдан бошлаб кадрлар танлаш ва тайёрлаш масаласи билан шуғулланди. Завод ишга тушгач уни дастлабки

бошқарув жараёнида 220 нафар, бутун жараённи бошқаришга эса, лойиҳа бўйича 408 нафар мутахассис банд бўлди [9].

Мутахассис кадрлар шартли равишда гуруҳларга бўлинган бўлиб, уларнинг бир қисми Бухоро ва Фарғонадаги газ ва нефть техникумлари ҳузуридаги курсларда ўқитилган ҳамда Фарғона Олтиариқ нефтни қайта ишлаш заводларида тажриба орттириши лозим бўлган [9].

Кадрлар яшаш шароитини фаровонлаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи атрофида яшил воҳа барпо этиш тўғрисида” қарори қабул қилинди. Нефтни қайта ишлаш заводини ва Қоровулбозор туман марказини қум босишидан муҳофаза қилиш ҳамда ушбу минтақада экологик вазиятини яхшилаш мақсадида ушбу қарор юзасидан завод атрофидаги ерлардан 18 гектар ерни ободонлаштириш ва ўрмон ташкил қилиш хусусида эди [9].

2000-2003 йиллар давомида 4336,3 квадрат метр уй-жой, ёпиқ бозор, 5 км оқар сув лотоги, 4 та автобекат, 6,5 км узунликдаги автойўл таъмирланди, 29 та уй фойдаланишга топширилди [3.62]. Бу каби бир қатор қулайликларнинг барчаси инсон омили ва мустақиллигимизни янада мустаҳкамлаш йўлида амалга оширилган. Мустақил Ўзбекистонни энергия эҳтиёжини таъминлашда Қоровулбозор нефтни қайта ишлаш заводининг улуши катта бўлиб, кейинги йилларда ушбу завод имкониятлари янада кенгайди.

Франциянинг «Текнип» компанияси лойиҳаси асосида ушбу заводни барпо этишда Франциянинг нефть институти, Американинг «Мерикем» ва Голландиянинг «Компримо» компаниялари лицензияларидан фойдаланилди. Қурилишда Туркиянинг «Гамма» компанияси ҳам иштирок этди.

Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи 1997 йил 22 августда ишга туширилди. Ҳозирги кунда заводда нефть ва газ конденсати қайта ишланиб, улардан турли русумдаги автомобиль бензинлари, авиация ёқилғиси, дизель ёқилғиси, углеводород эриткичи, мазут, суюлтирилган газ, олтингугурт каби маҳсулотлар ишлаб чиқарилмоқда. Завод жамоаси Республика истеъмолчиларига ушбу маҳсулотларни узлуксиз етказиб бериш билан ёқилғи-энергетика тармоғининг ривожланишига катта ҳисса қўшиб келмоқда [11].

Корхонада 2005-2006 йиллар давомида сифат менежменти тизимини (СМТ) ишлаб чиқариш ва жорий этиш борасидаги катта ишлар амалга оширилди ва ISO 9001:2000 халқаро сифат талабларига мувофиқлаштирилди. Натижада сертификатлаш бўйича TUV CERT халқаро ташкилотининг аудит хулосасига кўра, Бухоро нефтни қайта ишлаш завоидига 2006 йил 5 май куни халқаро сертификати берилди. Шундай қилиб, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 22 июлдаги 349-сонли қарори ижроси муваффақиятли бўлди. Шунингдек, завод нефть ва газ соҳасидаги Ўзбекистонда биринчи бўлиб, касбий хавфсизлик ва саломатлик бошқариш тизими – OHSAS 18001:1999 халқаро сертификатини 2007 йил 29 июнда қўлга киритди [3.58]. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 15 декабрдаги «2011–2015-йилларда Ўзбекистон Республикаси саноатини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари тўғрисида»ги қарорига асосан заводда ишлаб чиқарилаётган нефть маҳсулотлари сифатини жаҳон талаблари даражасига етказиш мақсадида технологик қурилмалар модернизация қилинди. Республикада ўтказилаётган ислохотлар тарихига қарасак барчасида умумий бир жиҳат халқимизнинг фаровон турмуши мезонига қаратилмоқда.

Адабиётлар:

1. Ҳиндистонга меҳр билан. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг “Таймс оф Индия” рўзномаси учун мухбирнинг саволларига жавоби. // Бухоро ҳақиқати. -17.08.91 й. -№159.
2. Ғафуров Т. Ер ости бойликлари - мустақиллик хизматида. Бухоронинг ўз қора олтини бўлади. // Бухоро ҳақиқати. - 17.04.1993 й.- №14.
3. Солиев.Б. Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи. – Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси нашриёти, 2007 .
4. Жиром Фретель. Ўзбек нефтидан бизнинг моторларимизгача. // Бухоро ҳақиқати.- 26.06.1993 й. -№73.
5. Халилов А. Матонатли кишилар. Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи фойдаланишга топширилишига санокли кунлар қолди.// Бухоро ҳақиқати. -13.08.1997 й. -№ 65.
6. Сафаров И. Ёқилғи мустақиллиги йўлида // Бухоро ҳақиқати. -02.20.1996 й.- №15.
7. Сиддиқов.Ф. Енг шимариб, биргалашиб (Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи қурилишида). // Бухоро ҳақиқати. - 01.02.1994й. -№10.
8. Ҳожиев.И. Барханлар бағридаги жасорат. // Бухоро ҳақиқати.-01.01.1992. -№11.
9. Шодиев.С. Корхонада билимдонлар ишлайди. / Бухоро ҳақиқати. 13.03.1996 й. №21.
10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи атрофида яшил воҳа барпо этиш тўғрисида” қарори Вазирлар Маҳкамасининг раиси И. Каримов 1997 йил 31 декабрь, 581-сон <http://old.lex.uz/>
11. Жўраева.Ҳ. Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи <http://huquqburch.uz/>

(Тақризчи: М.Исомиддинов – тарих фанлари доктори, профессор).